

Een Joodse jongen in de tropen

Ervaringen van een militair in naoorlogs Indië

Kort na de bevrijding word ik opgeroepen voor militaire dienst. Er komt een nieuwe oorlog, maar nu in Nederlands-Indië. Ik heb daar niets te zoeken maar de Nederlandse regering zendt 95.000 dienstplichtige militairen naar de andere kant van de wereld om daar 'orde en vrede' te brengen. Zesduizend Nederlandse soldaten zullen de twee politionele acties tegen Soekarno's vrijheidsstrijders niet overleven, waaronder zestien van het 6e Bataljon Regiment Stoottroepen waartoe ik behoor.

Veel Joodse ouders vragen voor hun zonen tevergeefs vrijstelling van dienstplicht op grond van het recente verleden. Mijn ouders doen geen poging. Op weg naar Indië met troepenschip Sibajak ontvang ik een bezorgde brief van mijn vader: *'Niet prakkezeren jongen, denk daarom, niet treuren. Laat alles maar langs je rug gaan – dat is de beste methode om er zonder kleerscheuren doorheen te komen.'*

Als Nederland op verzoek van Engeland, Frankrijk en Amerika heeft besloten eind augustus 1948 naast de strijd in Indië ook een bezettingsleger te leveren voor Midden-Europa, schrijft mijn moeder: *'...Dat ziet er niet mooi uit. Dat er weer een oorlog komt met Rusland, dat is vast. Dan ben ik maar blij dat jij in Indië bent, anders kon jij ook nog mee gaan vechten... Ik heb vandaag Nivim-loten gekocht, die kosten 25 cent per stuk. De eerste prijs is een reis voor twee personen naar Indië om je familie die in dienst is te bezoeken. Ik zal wel niets winnen – ik ben niet goed in loterijen. Maar wat zou het fijn zijn, je kunt je niet goed voorstellen hoe ik naar je verlang...'*

Mouwinsignes van de Stoottroepen.
[Collectie Engelsman]

Het zijn verwarrende ervaringen, samengeperst in een kort tijdsbestek: oorlog, vervreemding, verlies en weer een oorlog. Ik ben steeds meer op mezelf teruggeworpen, verder verwijderd van tradities en familiegevoel. Het is, als ik er over nadenk, al begonnen in de laatste oorlogsjaren toen mijn vader weg was. Bij terugkeer van een hongertocht in Noord-Holland, vind ik op tafel in de Amsterdamse Dijkstraat een briefje met de tekst: *'We zijn naar Westerbork. Meld je maar bij de Joodsche Raad'*.

Half verdoofd heb ik mijn fiets gepakt en ben de stad uitgereden. Op weg naar het Zuiden, waar volgens veel geruchten de geallieerden zouden vechten. Bij Bussum wordt de fiets door een NSB'er gestolen en te voet begin ik aan een barre zwerftocht over bevroren akkers en rivieren, langs kwade boeren, verraderlijke burgers, NSB'ers en Duitse soldaten. Bedelend en stelend, altijd beducht voor gevaar en gedreven door zelfbehoud, volg ik onder de naam Piet een weg, die zonder dat ik het besef niet naar het Zuiden, maar naar het Oosten leidt. Mijn tocht eindigt bij toeval in de Drentse hoofdstad, waar ik een slaappleats vind bij het Rode Kruis.

In mei 1945 word ik in Assen door mijn vader en mijn broer Joël herkend in het publiek bij een voetbalwedstrijd tussen Poolse bevrijders en ex-gevangenen van kamp Westerbork. Ik voel een hand op mijn schouder en hoor de nuchtere stem van mijn vader: *'Zo jongen, ben je daar? Kom, ik neem je mee naar je moeder.'*

Ik ben de enige Jood, die na de bevrijding nog is ingeschreven in kamp Westerbork. Op 1 juni 1945 maakt de kampadministratie de volgende notitie: *'...in kamp gekomen Engelsman Isaac, geboren 28.10.1928, ondergedoken geweest, laatstelijk in Assen. Ouders Engelsman, Levie en Engelsman-Didam...'* Het aantal kampbewoners dat voorlopig nog niet mag vertrekken is, door mijn komst, vermeerderd tot 587.

In Westerbork zal ik ontdekken dat alleen ons kleine gezin de oorlog heeft overleefd, maar dat meer dan zestig ooms en tantes, grootouders, neefjes en nichtjes zijn vermoord.

Een armzalig zootje

In Amsterdam probeer ik als jonge Joodse jongen weer greep op het leven te krijgen. Ik word lid van *De Watervrienden*, leer boksen bij *Maccabi* en speel met ongekende hartstocht tafeltennis in de lokalen van een verzekeringsmaatschappij aan de Vijzelstraat.

Dan lijkt het of er een nieuwe oorlog opduikt die alles overhoop haalt. Ik heb me nooit geïnteresseerd voor Indië, maar nu word ik erheen ge-

Peter Engelsman (midden) als scheepspolitie op het troepenschip *Sibajak*, circa 1948.
[Collectie Engelsman]

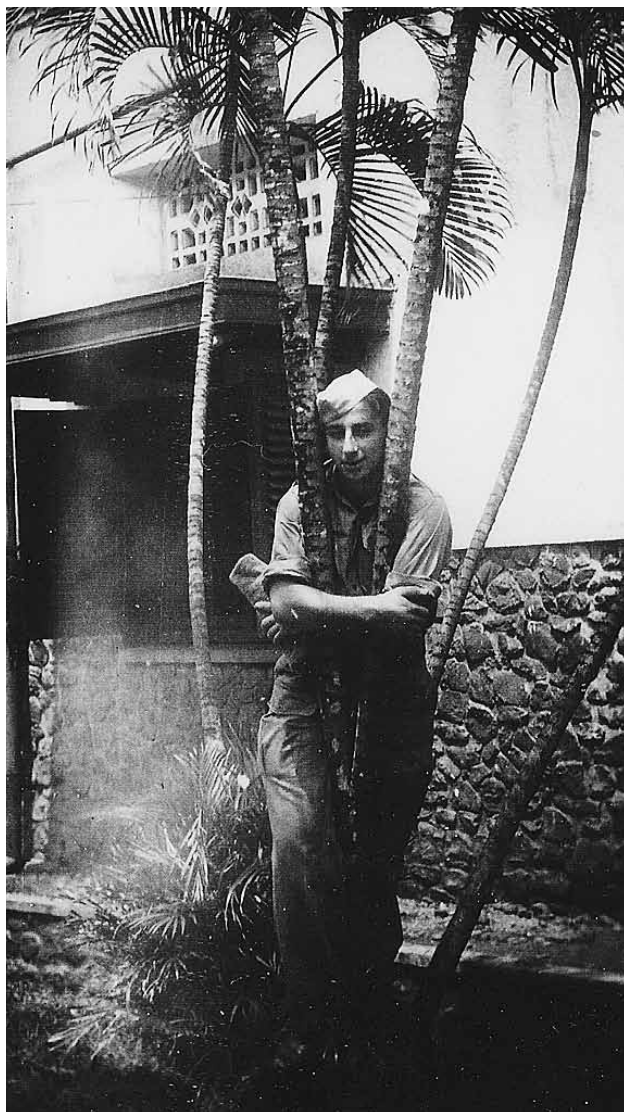
stuurd als dienstplichtig soldaat. Met dezelfde prestatiedrang die mij drijft bij zwemmen en boksen laat ik me aan boord van het troepentransportschip *Sibajak* met twee andere Amsterdamse jongens benoemen tot scheepspolitie. Als blijkt dat de meeste soldaten door zeeziekte zijn uitgeschakeld zijn we genoodzaakt dagelijks enorme hoeveelheden overbodig voedsel over boord te zetten. In een tijd dat eten in Holland nog op de bon is voelt zoiets aan als een vreselijke verspilling.

Op 4 september 1948 legt de *Sibajak* na vier weken varen aan in de haven van Cheribon. We vormen een armzalig zootje als we met blote voeten in de legerschoenen en geweren zonder munitie naar Madjalenka marcheren voor een zes weken durende tropenopleiding. We zijn zo slecht getraind, zo onvoorbereid, dat geen hond eraan denkt om ons in te zetten voor gevechtshandelingen. Het bataljon zal worden gebruikt voor wacht-diensten in het regentschap Cheribon en we trekken heen en weer tussen Batavia en een groot aantal buitenposten.

De angst zit er vanaf het begin goed in als er doden en gewonden vallen wanneer we op eigen terrein worden bekogeld met tot granaat omgebouwde lege conservenblikjes. In de kantine vertellen de kok en de ba-

boes over spoken die ons belagen. Buiten worden de guerrilla-aanvallen steeds heviger. Bij patrouilles in de rimboe klemt onze luitenant, een confectionier voor hij werd opgeroepen, zich doodsbang aan ons vast. We doen er wat lacherig over, maar ik voel dezelfde weemakende angst.

In de volgende zeven maanden vallen de meeste doden onder de dienstplichtigen. Dat gebeurt tijdens de door niemand meer gesteunde tweede politionele actie van de Nederlandse regering die op 19 december 1948 begint.

Militair Peter Engelsman
op Java, 1949.
[Collectie Engelsman]

Ik lees in toegestuurde kranten dat er in heel Nederland stakingen zijn uitgebroken om te protesteren tegen de manier waarop de regering een eind wil maken aan de geldverslindende oorlog in Indië. Er is een Comité voor Vrede in Indonesië opgericht door Wim Wertheim en anderen. In Australië weigeren havenarbeiders Hollandse schepen te lossen die voor Indonesië zijn bestemd. De KLM mag niet meer landen in India en Pakistan, waardoor wij geen luchtpost meer krijgen uit Holland. Maar de meeste indruk maken de economische sancties van de Verenigde Naties, die dreigen met het intrekken van de Marshall hulp.

Het aantal werklozen stijgt in Nederland tot 30.000 en na het opheffen van de distributiekantoren komen daar nog eens twaalfhonderd bij. De kosten van levensonderhoud zijn erg gestegen. Suiker kost 77 cent per kilo, een pakje roomboter *f* 1,15. Op de radio klinkt de krakende stem van minister president Willem Drees: *'Bruinbrood met margarine is beter dan witbrood – ik eet dat ook!'*

Pakjes voor de Joodse feestdagen

Er is weinig Joods in mijn soldatenleven, integendeel. Ons bataljon wordt gevormd door boerenzonen uit Brabant, een boekhandelaar uit Den Haag en drie jongens uit Amsterdam, twee uit de Jordaan en één uit de Jodenhoek. Met de Haagse Lee Heuvel ontstaan dadaïstische situaties: woorden schreeuwen in een lege ruimte of een race houden naast een vertrekkende locomotief. Het leven van de Amsterdammers Ko Joustra en Bert Geerts is ongecompliceerder en gevuld met snelle, wrange grappen.

Kort na aankomst krijg ik last van mijn maag en ik wordt opgenomen in een militair hospitaal. Daar gebeurt iets merkwaardigs, dat achteraf nogal beangstigend is. Ik word platgespoten om na te gaan of mijn klachten zijn gesimuleerd. In droomtoestand heb ik geroepen dat alles wat ik wist mij is geleerd door mijn oma Roodveldt. In Amsterdam reageert mijn vader furieus: *'Zo iets mogen ze hier niet eens op criminelen toepassen.'*

Rond de Kerstdagen probeert een geestelijk verzorger mij te bekeren tot het Christendom. Wie niet geloven wil moet de gevolgen zelf maar dragen en alle volgende zondagen zijn een atheïst en ik veroordeeld tot corvee. Uit het niets verschijnt in die periode een tamelijk officieel briefje van een Joodse instantie die graag contact met me wil opnemen. Het is het begin van een reeks pakjes en brieven die bij Joodse feestdagen door een speciale motorordonnans worden afgeleverd. Nieuwsgierige omstanders bluf ik weg met de opmerking dat het om een geheime opdracht

gaat, waarover ik niet mag praten. Ik heb nooit geweten hoe dit Joodse Thuisfront aan mijn naam is gekomen, maar na mijn terugkeer in Nederland is er nog een mooie relatie ontstaan met de stuwende kracht achter de speciale poststukken, Eva Kroon.

In Jakarta doe ik een paar pogingen om Joodse familierelaties op te zoeken onder wie Jan Hessels, een hooggeplaatste politiemann, die getrouwd is met een nicht van mijn vader, Flora Gosselaar. Ik word te eten gevraagd maar daarna ebt het contact weg. De Joodse Nederlanders in de Oost zitten niet te wachten op een eenvoudige soldaat. Tijdens het wachtlopen voor de residentie van generaal Spoor wordt ik aangesproken door mevrouw Spoor. Haar AVRO-groetenuurtje is populair onder alle moeders van dienstplichtigen, maar ik vind haar een vals kring. Ik omzeil haar minzaamheid en vraag of zij, net als wij, gedroogde aardappelen moet eten.

Ik word verliefd op Siti, een Indonesisch meisje, en breng veel tijd met haar door, nu de vijandelijkheden officieel zijn gestaakt. Tot twee keer toe word ik door de Marechaussee uit haar huis gehaald en gear-

Peter (links in uniform) wordt afgezet in de Orteliusstraat te Amsterdam, 1950.
[Collectie Engelsman]

resteerd. Ik word bestraft met een paar weken opsluiting tussen moordenaars en andere misdadigers in de grote Tjipanang-gevangenis van Djakarta. Dezelfde plek waar ik eerder heb wachtgelopen op de buitenste gevangensmuur. Voor de poort staat Siti dagenlang buiten te wachten en ik hoor haar hartverscheurend mijn naam roepen.

Met lege handen

Het laatste halfjaar in Indië wordt door mijn eenheid met teleurstelling, verveling en gemor doorgebracht. We begrijpen niet waarom we weg moeten uit Djokjakarta en waarom de repatriëring van maand tot maand wordt uitgesteld. Het enige lichtpunt is de overplaatsing naar Lingadjati, in de bergen, waar een enthousiaste luitenant een waterpoloteam samenstelt waarin ik mee mag doen.

We horen dat de dienstplichtigen van lichter 1950 niet meer verplicht zijn om naar Indië te gaan. In september 1949 is troepenschip De Grote Beer nog wel uitgevaren, maar 140 jongens hebben de benen genomen: *'Liever naar Veenhuizen dan naar de Oost!'*

Als wij na bijna drie jaar in Nederland terugkeren, ontvangen we op de kade in Rotterdam elk vijfenzeventig gulden. Ik laat er een colbert van maken in een duurzame prince-de-galles-ruit, onverslijtbaarder dan ik.

Wat heeft die militaire periode me opgeleverd? *Niets!* Een jasje en ruim 130 brieven van vader, moeder en twee broertjes, die bijna zeventig jaar later uit mijn oude scheepskist zijn opgedoken. Ik blijf met lege handen achter...